

ролямі ў працэсе камунікацыі. Уся сістэма навучання, пачынаючы з прэзентацыі акту суразмоўніцтва і заканчваючы этапам свабоднага суразмоўніцтва навучэнцаў у канкрэтнай сітуацыі, павінна прымаць да ўвагі як дзейнасць таго, хто гаворыць, так і слухача і быць накіравана на фарміраванне ў іх пэўных уменняў.

Для таго, хто гаворыць:

- улічваючы ўласныя камунікатыўныя мэты і намеры, з’арыентавацца ў сітуацыі, у рамках якой пастаўленая мэта можа быць дасягнута, скласці камунікатыўны партрэт суб’ядседніка;
- выбраць адпаведны камунікатыўнай мэце і сітуацыі тып дыскурсу;
- пабудаваць канкрэтны дыкурс, які адпавядае выбранаму тыпу, адпавядае сацыякультурным правілам суразмоўніцтва, прынятым у дадзенай моўнай супольнасці, і з улікам рэальнай камунікатыўнай сітуацыі;

– вар’іраваць свае маўленчыя і немаўленчыя паводзіны ў залежнасці ад сітуацыі і паводзін партнёра.

Для слухача:

- асэнсаваць камунікатыўную мэту партнёра, аналізуючы сітуацыю суразмоўніцтва і прапануемы прадмет гутаркі;
- правільна зразумець інфармацыю, якая паведамляецца;
- вызначыць асабістыя адносіны да дадзенай інфармацыі;
- выказаць адпаведную рэакцыю ў залежнасці ад уласнай камунікатыўнай мэты.

Абапіраючыся на вышэйпералічанае, можна сцвярджаць, што да асноўных тэарэтычных палажэнняў, якія неабходны для стварэння навукова абгрунтаванай метадычнай сістэмы фарміравання дыскурсіўнай кампетэнцыі ў працэсе арганізацыі прафесійнага суразмоўніцтва студэнтаў, адносяць наступныя.

– Дыскурсіўная кампетэнцыя фарміруецца ў працэсе навучання прафесійнаму суразмоўніцтву, з’арыентаванаму на фарміраванне дадзенай кампетэнцыі.

– Для фарміравання дыскурсіўнай кампетэнцыі будучыя спецыялісты павінны авалодаць тыпамі дыскурсаў, найбольш распаўсюджанымі ў прафесійным суразмоўніцтве. Такімі дыкурсамі з’яўляюцца даклад, дыскусія, паведамленне, абмеркаванне, кансультацыя, апытванне.

– Навучэнцы авалодваюць выбранымі тыпамі дыскурсаў у працэсе знаёмства з рэальнымі аўтэнтчнымі дыкурсамі, у аснове якіх ляжыць дадзены тып.

– Тэкст, які рэпрэзентуе дыкурс, абавязкова павінен прад’яўляцца на фоне сацыяльнага кантэксту, у якім ён параджаецца/успрымаецца і якім абумоўлены яго характар. Гэта дасягаецца шляхам аўдыёвізуальнага прад’яўлення дыскурсу.

– Метадычная сістэма фарміравання дыскурсіўнай кампетэнцыі — паэтапны, іерархічны працэс, які ўключае ў сябе этапы аўдыёвізуальнай прэзентацыі дыскурсу, трэніроўкі і практыкі ў суразмоўніцтве.

– Уся сістэма навучання, накіраваная на фарміраванне дыскурсіўнай кампетэнцыі, улічвае як дзейнасць таго, хто гаворыць, так і дзейнасць слухача, што знаходзіць свае адлюстраванне ў сістэме практыкаванняў, якія выкарыстоўваюцца на ўсіх этапах вучэбнага працэсу.

Спіс крыніц

1. Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизация / А.А. Бодалева, Г.А. Ковалева. — М., 1983. — 280с.
2. Анисимова, Н.П., Корнеева, Е.Н., Шадриков, В.Д. Познавательные процессы и способности в обучении / Н.П. Анисимова, Е.Н. Корнеева, В.Д. Шадриков. — М.: Просвещение, 1990. — 155с.
4. Айнштейн, В. Преподаватель и студент (практика общения) / В. Айнштейн // Высшее образование в России, 1998. — № 2. — С.51-57.
5. Астафурова, Т.Н. Стратегия коммуникативного поведения в профессионально-значимых ситуациях общения. (Лингвистический и дидактический аспекты) : Автореферат дис. ... д-ра филолог. Наук: 10.02.19 / Моск. гос. лингв. ун-т / Т.Н. Астафурова. — М., 1997. — 41с.
6. Богданов, В.В. Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство // Язык, дискурс и личность. Сб. научных статей. / В.В. Богданов. — Тверь, 1990. — С.26-31.
7. Вербицкий, А.А. Человек в контексте речи: формы и методы активного обучения / А.А. Вербицкий. — М.: Знание, 1990. — 240с.
8. Тарантей, В.П. Педагогика сотрудничества в вузе / В.П. Тарантей // Вестник Гр.ГУ им. Я.Купалы. — Гродн. гос. ун-т. — 2001. — № 1. — С.103-111.

РАЗМЕЖАВАННЕ ПАНЯЦЦЯЎ «ЭТЫКЕТ», «МАЎЛЕНЧЫ ЭТЫКЕТ», «ЭТЫКЕТНЫЯ ФОРМЫ ЗНОСІН» У ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ПРАКТЫЦЫ

Дз. С. Томчык

Адной з задач, якая стаіць зараз перад беларускай лінгвістычнай навукай, з’яўляецца выхаванне камунікатыўнай асобы, якая магла б падтрымаць зносіны ў любой сферы грамадства. Таму сёння актыўна пачынае развівацца камунікатыўная лінгвістыка, практычнай мэтай якой з’яўляецца навучанне ўменню свабодна ажыццяўляць маўленчую дзейнасць на вывучаемай мове.

Як вядома, паказчыкам вышэйшай ступені авалодання мовай з'яўляецца выкарыстанне этыкетных формул зносін, якія актуальныя ў краіне вывучаемай мовы, з'яўляюцца агульнаўжывальнымі, адлюстроўваюць нацыянальную спецыфіку маўленчых паводзін народа.

Аднак не ўсе выкладчыкі мовы пры вывучэнні тэмы «Маўленчы этыкет» правільна размяжоўваюць паняцці «этыкет», «маўленчы этыкет», «этыкетныя формы зносін». Гэтыя паняцці блізкія, аднак не тоесныя ў сваім значэнні.

Паводле А.М.Булькі, слова «этыкет» прыйшло ў беларускую мову праз рускую, адкуль трапіла шляхам запазычвання французскага слова *etiquette* (ад ст.-франц. *estichier* «утыкваць» < з сяр.-нід. *steken* «усоўваць, утыкваць», магчыма, праз нямецкую мову (*Etikett*) (з XVIII ст.) і атрымала распаўсюджанне дзякуючы ўсталяванню французскага прыдворнага цырыманіялу [1, с. 724]. Яно этымалагічна роўнае слову «этыкетка».

Акрамя лінгвістаў, этыкет даследуюць этнолагі і культуролагі. Назіранні этнолагаў паказваюць, што французскае слова *etiquette* мае значэнні 1) цэтлік, этыкетка, надпіс і 2) этыкет, цырыманіял — і запазычана з галандскай мовы (*sticke* — «калок»). Значэнне слова «этыкет» мянялася ў наступным парадку: «калок, да якога прывязвалася паперка з назвай тавара» > «паперка з надпісам» > «нататка з абзначэннем парадку праходжання дзеянняў цырыманіялу» > «цырыманіял» [2, с. 4].

Культуролагі сцвярджаюць, што этыкет з'яўляецца: 1) сукупнасцю правіл паводзін, якія належаць да вонкавай праявы адносін паміж людзьмі (паводзіны ў грамадстве, манеры і адзенне). У этыкет уваходзяць патрабаванні, якія набываюць характар строга рэгламентаванага цырыманіялу, ці 2) формай паўсядзённых зносін, якія складаюцца з набору правіл ветлівасці і асаблівых маўленчых формул. Элементы этыкету ўваходзяць у штодзённае жыццё прадстаўнікоў усіх слаёў грамадства. Этыкет заўсёды рэалізуецца ў зносінах, аднак не ўсякія зносіны з'яўляюцца этыкетам [3].

Даследчыкі сучаснага этыкету вылучаюць наступныя яго функцыянальныя разнавіднасці: дыпламатычны, вайсковы, службовы (дзелавы), педагагічны, урачэбны, этыкет у грамадскіх месцах [4, с. 15], аднак у апошнія гады з'явіліся больш шырокія і падрабязныя класіфікацыі функцыянальных варыянтаў этыкетных формаў зносін. Так, напрыклад, на старонках «Энцыклапедыі этыкета» [5] можна знайсці спецыяльныя артыкулы, прысвечаныя такім разнавіднасцям этыкету, як прыдворны, свецкі, агульнаграмадскі, дыпламатычны (палітычны), сям'і і дома (падзяляецца на дашлюбны, сямейнага побыту, жалобны, штодзённы (складаецца з наступных падвідаў: знаёмствы, прывітанні, развітання, сяброўства, невербальных зносін і г.д.), мужчын і жанчын, кіроўцы і пасажыра, курца, застольны, кветкавы, асаблівага выпадку (паводзіны ў тэатры, музеі, бібліятэцы, рэстаране і г.д.), высакародных сходаў, веравызнання, справавы, моды, СЕЦКЕТ (паводзіны ў сетцы Інтэрнет) і г.д.

Згодна з даследаваннямі, прысвечанымі вывучэнню этыкету, маўленчы этыкет з'яўляецца сістэмай «устойлівых формул зносін, створаных грамадствам для ўсталявання маўленчага кантакту суразмоўцаў, падтрымання зносін у адпаведнай танальнасці згодна з іхнімі сацыяльнымі ролямі і ролевымі пазіцыямі адносна адно аднаго, узаемнымі адносінамі ў афіцыйных і неафіцыйных абставінах» [6, с. 5] і, у вузкім сэнсе, сістэмай формул, якія забяспечваюць прынятае ў дадзеным грамадстве ў дадзеным выпадку ўключэнне ў маўленчы кантакт, падтрыманне зносін у выбранай танальнасці. У шырокім сэнсе маўленчы этыкет ёсць сукупнасць правіл маўленчых паводзін, маўленчых дазволаў і забарон, звязаных з сацыяльнымі прыкметамі суразмоўцаў, абставінамі і стылістычнымі рэсурсамі мовы. Маўленчы этыкет усталёўвае суразмоўцам абмежаванні маўленчых правіл, якія вызначаюць межы зносін [6, с. 6].

Даследчыкі сучаснага маўленчага этыкету падаюць наступную яго класіфікацыю. Аўтар «Слоўніка рускага маўленчага этыкету», А.Р. Балакай, лічыць, што функцыянальна-стылістычнае размежаванне формаў маўленчага этыкету адбываецца галоўным чынам па прынцыпе «афіцыйнае — неафіцыйнае». Да афіцыйных адносяцца афіцыйна-ўзнёслыя, рытарычныя, афіцыйна-дзелавыя словы і выразы, знакі дыпламатычных пасылаў, публічных выступленняў. Да другіх (неафіцыйных) — міжстылёвыя і размоўныя адзінкі, якія ўяўляюць сабой размоўныя, сяброўскія, прастамоўныя, ласкальныя і памяншальна-ласкальныя словы і выразы.

Разам з функцыянальна-стылістычным размежаваннем А.Р. Балакай падае і эмацыянальна-экспрэсіўнае, згодна з якім адзінкі рускага маўленчага этыкету можна падзяліць па наступных стылях: 1) высокі (ўзнёслы), экспрэсіўны, высакамоўны (пазмерна ўрачысты, напышлівы), куртуазны (вытанчана ветлівы, ласкавы); 2) нейтральны: паважны, пачцівы, паважлівы, ветлівы, ласкавы, сяброўскі і 3) зніжаны стыль: жартаўлівы (паважна-жартаўлівы, грубавата-жартаўлівы), паніжаны (прастамоўны, штодзённыя словы і выразы), паблажлівы, самаўніжальны, фамільярны (залішне нязмушаны, бесцырымонны), іранічны [7, с. 14-15].

Маўленчы этыкет — паняцце больш шырокае, чым этыкетныя формы зносін, бо ўключае ў сябе і пазамоўны (экстралінгвістычны) культуралагічны кантэкст. Дадзеныя формы ўяўляюць сабой функцыянальна-семантычнае поле маўленчых адзінак (слоў, устойлівых выразаў, сказаў) ветлівых зносін у розных сітуацыях звартаня і прыцягнення ўвагі, знаёмства, прывітання, прабачэння, удзячнасці, запрашэння, развітання і інш.

У працах, якія апісваюць розныя бакі этыкету, даследчыкі пішуць пра існаванне яго разнавіднасцей. У залежнасці ад розных падыходаў (сацыялінгвістычны, стылістычны) да даследавання этыкетных формаў зносін класіфікацыя пашыраецца або, наадварот, звужаецца. Для беларускамоўнага асяроддзя характэрна ўжыванне этыкетных формаў зносін па наступных тэматычных групах: 1) звароты і прыцягненні ўвагі; 2)

прывітанні; 3) знаёмствы; 4) просьбы; 5) парады і прапановы; 6) згоды ў адказ на просьбу; 7) згоды з меркаваннем суразмоўцы; 9) прабачэнні; 10) адмовы ў адказ на просьбу; 11) нязгоды з меркаваннем суразмоўцы; 12) падзякі; 13) развітанні.

Такім чынам, паняцці «этыкет», «маўленчы этыкет» і «этыкетныя формы зносін» уступаюць паміж сабой у рода-відавны адносіны. Больш шырокім з'яўляецца паняцце этыкету, таму што ўключае ў сябе ўсе свае разнавіднасці, у тым ліку і маўленчы этыкет. Этыкетныя формы зносін разам з пазамоўнымі (экстралінгвістычнымі) фактарамі ўключаюцца ў паняцце маўленчага этыкету. Аднак этыкетныя формы зносін функцыянуюць, як правіла, у арганічнай сувязі з акцыянальнымі (поціск рукі, здыманне галаўнога ўбора, абдыманне, паляпванне па спіне і інш.), кінетычнымі (жэсты), мімічнымі (усмешка, падміргванне) і іншымі сігналамі невербальнага характару. Ужыванне тых ці іншых сродкаў невербальных зносін, іх колькасць і якасць маюць ярка выражаную нацыянальную спецыфіку. Таму пры вывучэнні этыкетных формаў зносін абавязкова павінен улічвацца этналінгвакультуралагічны аспект.

Спіс крыніц

1. Булька, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў. У 2 т. — Т.2. — Минск. 1999. — 736 с.
2. Байбурын, А. К. У истоков этикета / А.К. Байбурын, А. Л. Топорков — Л., 1990.
3. Словарь по этике. — М., 1983.
4. Кобзева, В. В. Этикет в вопросах и ответах / В. В. Кобзева. — М., 2000.
5. Энциклопедия этикета. — М., 2000.
6. Формановская, Н. И. Вы сказали: «Здравствуйте» (Речевой этикет в нашем общении) / Н. И. Формановская. — М., 1987.
7. Балакай, А. Г. Толковый словарь русского речевого этикета / А. Г. Балакай. — М., 2004

РЭФЛЕКСІЎНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ НА ЗАНЯТКАХ ПА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Л. У. Урбановіч

На сучасным этапе развіцця грамадства адукацыйны працэс накіраваны на фарміраванне самастойнага мыслення, асэнсаванне свету, ролі і месца чалавека ў ім, духоўнасці і яе функцыі ў грамадстве. У сувязі з гэтым адна з важнейшых адукацыйных праблем заключаецца ў тым, каб вызначыць такія псіхалага-педагагічныя ўмовы, якія б дазволілі чалавеку заняць пазіцыю суб'екта навучання, здольнага самастойна і эфектыўна рашаць разнастайныя вучэбныя задачы. Стварае магчымасці ў вырашэнні дадзеных праблем выкарыстанне асобна-арыентаваных тэхналогій і тэхналогій рэфлексіўнага характару, бо ў цэнтр адукацыйнай сістэмы ставіцца асоба навучаемага. Дадзеныя тэхналогіі вучаць не толькі агульным спосабам пазнання, але і ўзбройваюць выкладчыкаў і студэнтаў асаблівымі прыёмамі, механізмамі, якія ўзмацняюць рэфлексіўную дзейнасць, фарміруюць культуру мыслення.

Лічым неабходным звярнуцца да паняцця рэфлексія. Рэфлексія ў філасофіі і псіхалогіі разумеецца як фундаментальны ментальны механізм самааналізу, асэнсавання і крытычнай ацэнкі індывідам асабістых дзеянняў, а таксама дзеянняў іншых людзей, якія ўключаны ў сумеснае рашэнне задач [2, с. 53].

Педагагічная рэфлексія ўлічвае спецыфіку самой дзейнасці выкладчыка, г. зн. працэс узаемадзеяння ў сістэме «выкладчык-студэнт», і таму носіць двухвектарны характар. У працэсе навучання выкладчык імкнецца да таго, каб студэнты яго разумелі. Толькі ў той ступені, у якой выкладчык здольны рэфлексіўна разумець студэнтаў, ён і стварае ўмовы, у якіх студэнты становяцца суб'ектам навучання: ставіць перад студэнтамі вырашальныя задачы, узбройвае іх метадалогіяй рашэння, дапамагае студэнтам у групавой дзейнасці і дыялогавых зносінах.

Неабходна адзначыць, што ў самаадукацыйнай дзейнасці, якая немагчыма за межамі рэфлексіі, студэнт выступае сам для сябе і «я-навучаемым», і «я-выкладчыкам», дзякуючы чаму ён сам накіроўвае, выконвае і адначасова кантралюе працэс свайго навучання. Прыняцце інфармацыі ажыццяўляецца ў працэсе асэнсавання, прычым з'яўляецца важным асэнсаванне не толькі самой інфармацыі, але і асабістых дзеянняў, іх суаднесенне з вядомымі ўзорамі і прыняцце на гэтай аснове аптымальнага рашэння. Той факт, што існуе такая катэгорыя, як «актыўна сканструяваныя веды», з'яўляецца вынікам рэфлексіўнага пошуку, мае важнае значэнне для канструявання вучэбнага працэсу. Навучанне шляхам уласных адкрыццяў з'яўляецца доўгім працэсам. Разам з тым, як адзначае Х. Гарднер, інфармацыя, якую студэнты запамінаюць механічна, не звязваюць яе з уласнымі інтарэсамі і раней атрыманымі ведамі, вельмі часта становіцца «мёртвай глыбай», што завясла наводдаль ад базавых паняццяў, на якія арыентуецца чалавек, калі вырашае рэальныя праблемы свайго жыцця [3, с. 29]. Існуе пэўны набор вучэбных умоў, якія садзейнічаюць рэфлексіўнай дзейнасці студэнтаў. Гэта, перш за ўсё, магчымасць разважаць, прымаць разнастайныя ідэі, меркаванні, рашэнні і быць адказнымі за іх. Толькі такім чынам студэнт набывае неабходныя навыкі, як асобасныя, так і прафесійныя, без якіх немагчымы поспех у сучасным свеце.

Заняткі па літаратуры цяжка ўявіць без пошуку адказаў на пытанні, суаднесення новай інфармацыі з ужо знаёмымі вобразамі. Мысленчая дзейнасць студэнтаў стымулюецца, перш за ўсё, пытаннямі на